

گروه رواق | در گذار آرام ایام، به نخستین سالگرد غروب خورشیدی رسیده‌ایم که دهه‌ها، بی صدا و بی ادعا بر زوایای تاریک متون کهن فلسفی تأیید. حکیم متأله، زنده‌یاد استاد محمدحسین حشمت‌پور از آن دست جان‌های شبیفته‌ای بود که بیش از آنکه دیده شود «دانست» و بیش از آنکه بگوید «ساخت». او که احیاگر میراث غبارگرفته بوعلی و سهروردی بود، با همتی بلند، جان خسته کلمات را در «شفای» ابن‌سینا و «حکمت الاشراق» بازآفرید تا چراغ حکمت ملی و اسلامی در این مرزوبوم خاموش نماند.

برای درک زلال جان‌مردی که شکوه‌دانش را با وقار حیا و عمق فلسفه‌ها را با لطافت اخلاق پیوند زده بود، هم‌سخنی با کلام حجت‌الاسلام‌والمسلمین‌دکتر مرتضی جوادی‌آملی، رئیس‌بنیادبین‌المللی اسرافرصتی‌استثنایی است. وی در این یادداشت، ما را به تماشای زیست‌نجیبانه و مؤمنانه حکیمی می‌برد که تمام‌بودنش وقف‌حقیقت‌بود؛ روایتی که در پیچه‌ای روشن و صمیمی به جهان فکری و ساخت‌مکنتم استادحشمت‌پورمی‌گشاید.

■ **مجاهدت علمی در جست‌وجوی حقیقت**

شایسته است شخصیت‌محبوب و مستور استاد حشمت‌پور برای جامعه‌امروز آشکار و اقدامات‌ارزشمند او بازگو شود. ایشان یک انسان تلاشگر علمی بود که از مجاهدت علمی بالایی برخوردار بود؛ لحظه‌ای درنگ نمی‌کرد و از بهترین فرصت‌ها و اساتید در بهترین موقعیت‌ها بهره می‌برد. این امتیاز بزرگ ایشان بود که بدون بی‌توجهی به فضای فراهم‌شده، مطالب را کاملاً درک، تقریر و با دقت تحریر می‌کرد. ویژگی اول ایشان این بود که می‌رفت مسئله حکمت را به «ذات» آن بیابد؛ چراکه فهمیده‌بود حکمت ذاتاً‌مطلوب‌است. فارغ از انواع حکمت؛ شناخت هستی و تبیین واقعیت‌های جهان آن‌گونه‌که هست، برای ایشان هدفی غایی بود. همان‌طوری‌که شناخت «پایدها و نپایدها» در حکمت عملی مطلوب است، شناخت «هست‌ها و نیست‌ها» در حکمت نظری نیز برای ایشان اصالت داشت و با تمام وجود به این حقیقت توجه داشت.

■ **جامعیت در مشرب‌های گوناگون حکمی**

برای شناخت هر حقیقتی‌راه‌های مختلف و مشرب‌های گوناگونی وجود دارد. تلاش استاد حشمت‌پور این بود که همه این‌راه‌ها و مشرب‌ها را تا حد ظرفیت‌مکاتب‌طی‌کند. ایشان یا به آن مقصد نهایی که یکی از این راه‌ها را برتر تشخیص دهد نرسیده‌بود یا نمی‌خواست آن را اعلام کند. هدف اصلی ایشان شاگردپروری و کمک به جامعه برای درک منظرهای مختلف در بحث هستی‌شناسی بود. از این رو، برای ایشان همه مشرب‌های حکمی؛ اعم از مشاء، اشراق، متعالیه و حتی حکمت رواقی، ذاتاً مطلوب بود و

گفت‌وگو

بیست و پنجم ذی‌القعدة؛ فرصتی برای درک معنای «دحوالارض» و پیوند میان آغاز خلقت با روزگار روشن امروز

داستان روزی که زمین، خانه خدا شد

يَرْفَعُ اِبْرَاهِيْمَ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ» (بقره، ۱۲۷) یعنی ابراهیم پایه‌هایی را که از قبل وجود داشت، بالا برد.

■ **اگر نمی‌توانید روزه بگیرد، از رحمت الهی ناامید نشوید**

این کارشناس احکام در ادامه به جایگاه استثنایی این روز در تقویم عبادی شیعه پرداخته و توضیح می‌دهد: در روایتی معتبر از امام صادق(ع) و امام باقر(ع) مندرج در کتاب وسائل‌الشیعه(ج ۱، ص ۴۵۶، ج ۱۳۸۳۶) نقل شده در کل سال، تنها چهار روز است که به فضیلت روزه ممتاز شده‌اند: هفدهم ربیع‌الاول (ولادت پیامبر(ص))، بیست و هفتم رجب(مبعث)، هجدهم ذی‌الحجه(عید غدیر) و بیست و پنجم ذی‌القعدة که همان دحوالارض است.

حجت‌الاسلام محمدی شاهرودی با بسط معنایی ثواب‌های ذکر شده، یادآور می‌شود: روزه این روز معادل ۷۰ سال عبادت است و در برخی روایات، آن را گفته‌گناهان ۷۰ساله دانسته‌اند. عظمت این روز به قدری است که طبق روایات مفاتیح‌الجنان، تمام آنچه میان آسمان و زمین است برای روزه‌دار دحوالارض استغفار می‌کند.

اما بسیاری از مؤمنان به دلیل بیماری، ضعف یا شرایط خاص نمی‌توانند روزه بگیرند؛ آیا آن‌ها از این ثواب محروم‌اند؟ وی با یادآوری رحمت واسعه الهی پاسخ می‌دهد: درگاه خداوند براساس اشتیاق قلب‌پسند، طبق حدیث شریف **يَبۡتۡهُ الْمُؤۡمِنُ خَيۡرَ مِّنۡ مَّعۡلِیۡهِ** (نیت مؤمن از عملش برتر است) اگر کسی حقیقتاً مشتاق روزه‌داری باشد اما به دلیل عذر شرعی یا ضعف جسمانی از آن بازماند، خداوند به واسطه همان نیت

تأملی در زیست علمی و اخلاقی استاد فقید، محمدحسین حشمت‌پور در نخستین سالگرد فقدان ایشان

در یادداشت حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر مرتضی جوادی آملی

احیاگر حکمت ایرانی

کشور حکمت است و ایشان در ماندگاری این نقش هزارساله سهم‌بزرزایی داشت.

■ **هنر متن‌شناسی و گره‌گشایی متون**

چگونه ممکن است فردی هم‌زمان به تبیین مشاء، اشراق و متعالیه بپردازد؟ استاد با درک دقیق فضای علمی در یافت مخاطبان حکمت پژوه، طیف واحدی نیستند. آنچه جامعه مطالبه می‌کند، متأثر از سلیقه پژوهشگران است. برخی اساساً به جنبه‌های شهودی اقبالی‌نداردند و تمام همت خود را مصروف حکمت‌بחי و تفصیلی (روش مشاء) می‌کنند. در چنین شرایطی باید ظرفیت‌های آن مکتب را ارتقا بخشید تا تصویری جامع از واقعیت هستی ارائه دهد. لازمه این هنر، شناخت عمیق تمامی این حکمت‌هاست. یک مدرس معمولی یا باور شخصی به آن توجه ندارند. جناب حشمت‌پور به دنبال این بود که هر کسی با هر ظرفیتی در میدان حکمت حضور یابد. ایشان معتقد بود باید حکمت مشاء را از طریق «الهیات‌شفا» یا «اشارات» بیان کرد تا کسی که به حکمت متعالیه نرسیده، حداقلر استفاده را از حکمت مشاء برد. این یک امتیاز واقعی و نظری شایسته است؛ زیرا امروزه اکثر کسانی که به انتخابی‌رسیده‌اند، تنها همان انتخاب خود را تبیین می‌کنند اما ایشان می‌خواست حکمت‌پژوهی را در جامعه ایرانی استوار نگه دارد. ایران

بیست و پنجم ذی‌القعدة؛ پیوند میان آغاز خلقت با روزگار روشن امروز

داستان روزی که زمین، خانه خدا شد

■ **آداب حضور در محضر خالق و واسطه فیض**

این استاد حوزه و دانشگاه به تشریح منسجم اعمال این روز نیز می‌پردازد: غسل دحوالارض نخستین گام برای طهارت باطنی است. سپس نماز ویژه این روز که باید در هنگام چاشت، یعنی زمانی که خورشید کمی در آسمان بالا آمده، خوانده شود. این نماز دو رکعتی که در هر رکعت آن بعد از حمد، پنج مرتبه سوره شمس قرائت می‌شود، با ذکرهای «لا حول و لا قوة الا بالله» و دعای «یا مُقَبِّلُ الْعَثَرَاتِ» به پایان می‌رسد که درخواستی فروتنانه برای نادیده گرفتن لغزش‌ها از سوی پروردگار است.

استاد محمدی شاهرودی تأکید می‌کند: زیارت حضرت علی بن موسی الرضا(ع) در این روز یک سنت بسیار مؤکد است. مرحوم میرداماد(ره) در رساله اربعه ایام خود در بیان اعمال روز دحوالارض بیان کرده: زیارت حضرت امام رضا(ع) در این روز، افضل اعمال مستحبیه است. علتش هم این است که امام رضا(ع) واسطه فیض و رحمت هستند و دحوالارض روز نزول نخستین رحمت است. زیارت حضرت حتی از راه دور، راه را برای دریافت این رحمت‌های ویژه باز می‌کند. همچنان که شب دحوالارض نیز شب بزرگی است؛ شبی که در آن حضرت ابراهیم(ع) و حضرت عیسی(ع) متولد شده‌اند و عبادت در آن، پاداشی معادل ۱۰۰سال بندگی دارد.

■ **قدرت نیایش جمعی و فرجام‌نکو**

وی با تأکید بر جنبه اجتماعی و جمعی عبادت در این روز می‌گوید: در روایتی نقل شده در اقبال الاعمال از امیرالمؤمنین(ع) آمده است «...هر گروهی که در این روز برای ذکر پروردگار بزرگشان گرد هم آیند، پراکنده نمی‌شوند، مگر اینکه خواسته آنان داده می‌شود. در این روز، یک میلیون رحمت نازل می‌شود که ۹۹ سهم آن برای حلقه‌های ذاکران و روزه‌داران این روز و عبادت‌کنندگان این شب خواهد بود». بر این اساس دحوالارض، روز همدلی برای دعادر حق یکدیگر و به‌ویژه دعا برای فرج است.

حجت‌الاسلام محمدی شاهرودی گفت‌وگورا این‌گونه صورت می‌رساند: دحوالارض یادآور این حقیقت است که زمین با تمام وسعتش، از یک نقطه مقدس یعنی کعبه آغاز شده و با ظهور وارث کعبه، به کمال خود خواهد رسید. پس شایسته است مؤمنان با غسل، روزه، نماز و زیارت، قلب خود را که کعبه وجودشان است، برای دریافت این گسترش معنوی آماده کنند.

یادداشت

مریم احمدی شیروان

تقارن سه‌گانه در تقویم وحی؛

از غار بابل تا خراسان، از توحید تا ولایت

۲۵ذی‌القعدة، نقطه ثقل تاریخ موحدان

امروز بیست و پنجم ذی‌القعدة، تقویم تاریخ اسلام شاهد تلاقی شگرف سه واقعه عظیم است؛ روزی که گویی عقربه‌های زمان بر نقطه‌ای ایستاده‌اند که در آن، تکوین زمین (دحوالارض) با تشریح آیین و استمرار ولایت پیوند می‌خورد. در ادامه به بازخوانی سه مبدأ تاریخی می‌پردازیم که سرنوشت بشریت را در مسیر توحید بازطراحی کردند.

■ **میلاد ابراهیم(ع)؛ طلوع فجر توحید در ظلمت نمرودی**

نخستین فراز این روز بزرگ، به حدود ۳ هزار سال پس از آفرینش آدم بازمی‌گردد. در عصر خفقان نمرودی که کاهنان از سقوط قریب‌الوقوع قدرت سخن می‌گفتند، نوزادی در حوالی بابل متولد شد که مقدر بود تبر بر دوش گیرد و بتخانه‌های تاریخ را فروریزد.

قرآن کریم، ابراهیم(ع) را با توصیفات بی‌نظیر ستوده است. او کسی است که خداوند، او را به مقام دوستی خالصانه برگزید: «وَ اتَّخَذَ اللَّهُ اِبْرَاهِيْمَ خَلِيْلًا» (سوره نساء، آیه ۱۲۵)، خداوند ابراهیم را به عنوان دوست صمیمی خود انتخاب کرد. او در مسیری گام نهاد که جز رضای پروردگار در آن نبود. حتی زمانی که او را در آتش افکندند، ایمانش چنان راسخ بود که آتش به فرمان الهی به گلستان بدل شد: «فلنا یا ناز کونی یُبدَأُ و سلاماً علی اِبْرَاهِيْمَ» (سوره انبیاء، آیه ۶۹)؛ گفتیم: ای آتش! بر ابراهیم سرد و سلامت باش.

مستندات تاریخی و روایی، از جمله روایت امام رضا(ع) در کتاب «ثواب‌الاعمال»، ۲۵ذی‌القعدة را سالروز ولادت ابراهیم خلیل‌الله(ع) می‌دانند. او که خداوند، وی را «امت» نامید، در سالروزی پا به عرصه گیتی نهاد که زمین از زیر بنای کعبه‌اش گسترش یافته بود. او به تنهایی پرچم توحید را برافراشت: «إِنَّ اِبْرَاهِيْمَ کانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ خَنِيفًا و لَم یَمِکْ مِمنَ الْمُشْرِکِینَ» (سوره نحل، آیه ۱۲۰)؛ «به راستی ابراهیم، پیشوایی مطیع خدا و حق‌گرا بود و هرگز از مشرکان نبود».

در یک جمله می‌توان گفت ابراهیم(ع) نه تنها معمار کعبه، بلکه معمار تفکر توحیدی است که از دل آتش به سلامت گذشت تا ثابت کند «سرمای تسلیم»، سوزنده‌ترین آتش‌ها را به گلستان بدل می‌کند.

■ **حجة‌الوداع؛ آخرین هجرت برای ابلاغ**

در سال دهم هجری قمری، بیست و پنجم ذی‌القعدة شاهد حادثه‌ای بی‌تکرار بود. پیامبر اکرم(ص) پس از ابلاغ عمومی به تمام قبایل، مدینه را به قصد مکه ترک کردند تا آخرین حج خود را به‌جا آورند. این سفر که به «حجة‌الوداع» مشهور شد، از نظر تاریخی در همین روز آغاز شده است.

سید بن طاووس در کتاب الاقبال به نقل از منابع معتبر می‌نویسد: «حَرَجَ رَسُولُ الْاِمْرِص) مِنَ الْمَدِيْنَةِ لِخَمْسِي يَمِيْنٍ مِّنْ ذِي الْقَعْدَةِ» (الاقبال بالأعمال الحسنة، ج ۲، ص ۳۶)؛ رسول خدا(ص) در حالی که پنج روز از ذی‌القعدة باقی مانده بود (۲۵ ذی‌القعدة) از مدینه خارج شدند.

در این سفر، جمعیتی عظیم که برخی منابع آن را ۱۲۴هزار نفر ذکر کرده‌اند، پیامبر(ص) را همراهی می‌کردند. اهمیت این تاریخ در آن است که پیامبر(ص) در بازگشت از همین سفر؛ در غدیر خم، حضرت علی(ع) را به عنوان جانشین خود معرفی کردند. در واقع، حرکت در ۲۵ ذی‌القعدة، مقدمه‌ای برای بزرگ‌ترین ابلاغ الهی در تاریخ اسلام بود. ایشان در این روز غسل کردند، لباس احرام پوشیدند و لبیک‌گویان از مدینه خارج شدند تا مناسک حج ابراهیمی را در کمال شکوه به امت بیاموزند. حرکت نبوی در این روز، جاده‌ای را گشود که به «غدیر خم» منتهی شد. پیامبر(ص) در این روز حرکت کرد تا مناسک حج ابراهیمی را از پیرایه‌های جاهلیت بزداید و پیوند میان «نبوت» و «امامت» را در بازگشت از همین سفر رقم بزند.

■ **هجرت رضوی؛ آغاز عصر تمدن‌سازی در ایران**

دقیقاً در همین روز تاریخی در سال ۲۰۰ هجری قمری، تمدن ایران ورق خورد. امام رضا(ع) تحت فشار سیاسی مأمون عباسی، مدینه را به مقصد مرو ترک کردند. این هجرت که به تعبیر تحلیلگران، «هجرت تمدن‌ساز» نام گرفته است، آغازگر فصلی نو در جغرافیای تشیع بود.

منابعی چون «عیون اخبارالرضا(ع)» گزارش می‌دهند که امام(ع) پیش از حرکت، با آگاهی از اینکه این سفری بی‌بازگشت است، وداعی جانسوز با مرقد پیامبر(ص) داشتند. تقارن هجرت ایشان با میلاد حضرت ابراهیم(ع) حاوی پیام عمیقی است؛ امام هشتم(ع) در مسیری گام نهادند که غایت آن، تبیین حقیقت توحید در ایستگاه «سلسله‌الذهب» نیشابور بود. ایشان در این سفر، ولایت را شرط ورود به حصن توحید معرفی کردند تا زنجیره «کعبه، نبوت و ولایت» تکمیل شود.

■ **سخن پایانی؛ پیوستگی در حصار زمان**

بررسی این سه واقعه در یک روز واحد، نشان از یک «مهندسی الهی» دارد. ۲۵ ذی‌القعدة صرفاً یک تاریخ در برگ تقویم نیست؛ بلکه نقطه ثقل تاریخ موحدان است. در این روز:

- **دحوالارض، بستر مادی (زمین کعبه) را فراهم کرد.**
- **میلاد ابراهیم(ع)، معمار توحید را به جهان هدیه داد.**
- **حجة‌الوداع نبوی، شریعت را به کمال رساند.**
- **هجرت رضوی، ضامن صیانت از این میراث در پهنه سرزمین‌های اسلامی شد.**

امروز، فرصتی برای بازخوانی این حقیقت است که مسیر هدایت از غار بابل تا خراسان رضوی، جریانی ممتد و خلل‌ناپذیر است که حقیقت‌را از دل صدف زمان به سلامت به نسل‌های بعد رسانده است.